

Zb. Odsjeka povij. znan. Zavoda povij. druš. znan. Hrvat. akad. znan. umjet., 23(2005), str. 275-339

na poimanja svijeta i društva, njegove društvene i gospodarske strukture. Zahvaljujući trudu Zefa Mirdite, čitateljstvo je dobilo spomenutu sliku u kvalitetnom radu koji znanstveno prikazuje historiografski pregled o Vlasima. O tome svjedoči i, uistinu bogat, popis korištenih izvora i literature koji se prostire na osamdeset devet stranica.

Anela Mateljak

Attila Zsoldos, *The Legacy of Saint Stephen*, Lucidus Kiadó, Budapest, 2004., 168 str.

Mađarski povjesničar Attila Zsoldos autor je knjige *The Legacy of Saint Stephen*, objavljene 2004. u Budimpešti. Knjiga ima 168 stranica i pisana je engleskim jezikom. Uz tri cjeline na koje je podijeljena, tu su i predgovor (*Introduction*, 7.-13.), kronologija događaja koji se spominju u knjizi (*Chronology*, 159.-164.) te bibliografija u kojoj su prema kategorijama navedena neka djela kojima se autor služio (*Bibliography*, 165.-168.).

U prvom poglavlju cjeline *The Prince* (13.-39.), pod nazivom *From Etelköz to Esztergom* (15.-25.), autor na temelju vrlo oskudnih sačuvanih izvora, rekonstruira put Mađara iz prado-movine prema prostoru Karpatske kotline. Dolazak Mađara na taj prostor autor označuje prekretnicom u njenom razvoju, jer su se time znatno poremetili odnosi snaga na prostoru Karpatskog bazena. Autor se također osvrnuo i na teoriju o tzv. *dvostrukom osvajanju* koja je iznimno aktualna u mađarskoj historiografiji. Naime, dio povjesničara smatra kako su Mađari prilikom doseljenja na prostor Karpatskog bazena zatekli stanovništvo za koje se smatra da su također bili dijelom mađarskih plemena odnosno *rani Mađari*, no da se njihov pohod jednostavno zbio ranije, dok ih ostatak mađarskih povjesničara smatra *kasnim Avarima*. Autor je također vrlo detaljno opisao strukturu vlasti mađarskih plemena te je vrlo jasno opisao način funkcioniranja vladalačke strukture usko vezane za pojam sakralne vojne vladavine.

U poglavlju pod naslovom *Vajk* (25.-39.) autor se bavi razdobljem u kojemu Mađari trajno naseljavaju područje Karpatske kotline, te prilagođuju svoj način upravljanja i gospodarstva novom načinu života. Autor pojašnjava nestalne prilike koje obilježavaju 10. st., potaknute prvenstveno činjenicom kako ne postoji osoba koja je dovoljno dominantna da se nametne ostalim plemenskim vođama. Autor dolazi do zaključka kako su Mađari namjeravali trajno ostati naseljeni na osvojenim područjima, pa stoga njihovi vođe nastoje uspostaviti dobre odnose sa susjednim središtima moći. Tako navodi primjer vladara Gejze (mađ. Géza) koji se oko 970. godine veže za cara Svetoga Rimskog Carstva Otona I., dok se njegovi ambiciozni rođaci Tormás i Bulcsú okreću Bizantskom Carstvu. Kao najvažniji događaj nakon prihvaćanja kršćanstva, Attila Zsoldos izdvaja dolazak Gejzina nasljednika Vajka (Stjepan, mađ. István) na političku scenu. Pozivajući se na arheološke artefakte, onodobne kronike, kao i na predaju, autor je u kratkim crtama opisao Vajkove osobne karakteristike, a opis je zaključio podacima o njegovoj pobjedi nad pretendentom Koppányem uz pomoć njemačkih vitezova, kao i brutalnoj osveti nad njim i njegovim saveznicima.

Prvo poglavlje cjeline *The King* (39.-139.), u poglavlju *The coronation* (41.-51.), bavi se problematikom vezanom za krunjenje ugarskoga kralja. Prvi problem koji autor navodi jest pitanje osobe koja je prva okrunjena, jer unatoč prihvaćenoj činjenici da je kraljevske insignije (čavao sa Sv. Križa i koplje sv. Mauricija) prvi primio Stjepan, autor spominje i fran-

cusku kroniku Adémara od Chabannesa prema kojoj je njemački car Oton III. okrunio Gejzu. Autor se nadalje bavi zanimljivom tematikom, vezanom za činjenicu kako su raniji plemenski vođe pod svojom vlašću ujedinjavali političku i sakralnu funkciju te se novi kralj susreo s problemom usklađivanja tradicije sa suvremenim kršćanskim običajima. Nadalje, vrlo je detaljno opisana predaja prema kojoj je Stjepan dobio krunu od pape Silvestra II.

Poglavlje *The unification of the Carpatian Basin* (51.-63.), obrađuje razdoblje kad Stjepan, nakon očeve smrti, gradi vlast na temeljima dobre suradnje s Nijemcima na zapadu, kao i na procesu teritorijalnog širenja na prostoru cijeloga Karpatskog bazena. Prvi je temelj prema Attili Zsoldosu učvršćen Stjepanovim vjenčanjem s Bavarskom princezom Gizelom. Razloge Stjepanova teritorijalnog širenja autor, među ostalim, vidi i u činjenici kako je time pokazao da za razliku od svojih prethodnika više nije poganski *kende*, nego kršćanski vladar koji procesom širenja svoje vlasti učvršćuje svoj položaj, kao i činjenicu da tim postupcima čini otklon od prošlosti. Autor je opisao sam tijek Stjepanova teritorijalnog širenja, osvajačkim pohodom protiv svog rođaka Gyule u Transilvaniji, zatim protiv bugarskog i slavenskog kneza Kéana, te naposljetku i pohod protiv Ajtonya za kojeg se smatra da je bio knez tzv. *Crne Mađarske*. Autor je pokušao dati približnu lokaciju tzv. *Crne mađarske*, te je pritom iznio i neka razmišljanja o toj temi.

U poglavlju pod nazivom *Royal power* (63.-71.), Attila Zsoldos analizira strukturu vlasti koju je u doba svoje vladavine uspostavio Stjepan. Autor upućuje na činjenicu kako je Stjepan uspostavio županijski sustav. Vrlo je detaljno opisao kraljevski dvor. Uz opise funkcija pomoćnog osoblja i služinčadi, kao i upravljačke strukture na dvoru, znatan prostor posvećuje instituciji kraljevskog vijeća. Kako autor spominje, riječ je o tijelu koje uza svoju savjetodavnu funkciju, ima veliki utjecaj na zakone koje donosi kralj Stjepan. Spominjući donošenje zakona, autor logično uviđa kako je s pojavom zakona nastala i potreba za njihovim popisivanjem, tako da je to razdoblje početka pisane kulture. Opisujući Stjepanovu dominaciju na području Karpatske kotline, autor se osvrnuo i na pojavu kraljevskoga novca. Zahvaljujući brojnim numizmatičkim izvorima, zaključuje kako je unatoč njemačkom utjecaju koji je logičan zbog blizine, Stjepan kovao novac isključivo jer se osjećao suverenim i ravnopravnim susjednim vladarima.

U poglavlju pod nazivom *Governing the country* (71.-89.), autor se osvrće na razdoblje nakon uspostave Stjepanove vlasti u Karpatskoj kotlini, odnosno razdoblje kad je kralj stekao brojna dobra od svojih protivnika, kao i prihoda koje je zakonski ubirao. Pitanje kojim se autor bavi je vrijeme i prostor u kojemu su uspostavljene županije, kao i profil te status ljudi koji su upravljali tim teritorijalnim jedinicama. Autor se osvrnuo i na mnoge stavove aktualne mađarske historiografije o tom pitanju. Osvrnuo se također i na uspostavu biskupija na teritoriju kraljevstva, kao i na problem preklapanja teritorija županija i biskupija.

Poglavlje *Conversion and the organization of the church* (89.-105.), donosi brojne podatke o uspostavi crkvene organizacije na prostoru Mađarske. Autor nas upućuje u događaje koji su slijedili nakon dolaska misionara iz biskupije Passau i nadbiskupije Salzburg. Služeći se zapisima Thietmara od Merseburga, dolazi do zaključka kako je opseg posla koji je Gejza započeo uz pomoć misionara, proporcionalan kasnijem Stjepanovu naporu u osvajanju teritorija Karpatske kotline. Autor se također osvrnuo na pitanje prve mađarske biskupije.

Dajući svoje mišljenje o toj temi koja je u mađarskoj historiografiji iznimno zastupljena, Attila Zsoldos smatra kako je prva biskupija bio Veszprém. Unatoč mnogim suprotnim mišljenjima, autor drži kako Crkva Svetoga Rimskog Carstva, nije imala jurisdikcije nad mađarskom Crkvom unatoč znatnoj pomoći koju joj je pružila u procesu organizacije; stoga tu okolnost smatra još jednim doprinosom svojoj tvrdnji da su prvi mađarski vladari neovisno vladali područjem Karpatske kotline. Također pojavu monaškog života u Mađarskoj smješta u Gejzino vrijeme.

U poglavlju pod nazivom *The people of the country* (105.-123.), Attila Zsoldos nas upućuje u proces organizacije vlasti koju su Mađari započeli nakon dolaska na prostor Karpatskog bazena. Naime, Mađari su u trenutku dolaska u Karpatski bazen bili organizirani u krvno povezane rodove. Autor smatra da plemena nastaju kad se takvi rodovi politički organiziraju. Analizira to razdoblje prelaska s poganske vjere na kršćanski monoteizam, te ustvrđuje kako se poganstvo zadržalo i u doba nakon prihvaćanja kršćanstva. Tako donosi brojne primjere kad je kršćansko stanovništvo još prakticiralo neke fragmente poganske prakse. Novom su se upravnom sustavu najprije prilagodili vladajući slojevi, dok je običan puk s vremenom shvatio kako kralj preuzima njihovu zaštitu na sebe, kao što su to u prijašnjim vremenima činili plemenski poglavice. Također se osvrnuo i na osnovnu podjelu stanovništva na slobodne i neslobodne, te na neka pravila kojima je bio pravno uređen položaj neslobodnih.

U poglavlju *In the centre of Europe* (123.-131.), autor analizira događaje koji su obilježili mađarsku vanjsku politiku na prijelazu iz 10. u 11. stoljeće. Osvrće se na onodobne kronike koje izvješćuju o velikom broju hodočasnika koji su, zahvaljujući Stjepanovoj gostoljubivosti prolazili preko Panonije na putu prema Svetoj zemlji. Želeći istaknuti Stjepanov vanjskopolički značaj, Attila Zsoldos se osvrće na kraljev odnos prema susjedima i na njegove ratne pohode. Posebno ističe pobjedu Stjepanove vojske nad njemačkim carem Konradom, zbog čega je Stjepan pomaknuo granice svog kraljevstva na Beč, kao i međurječje Leithe i Fische.

U poglavlju pod nazivom, *The old king* (131.-139.) autor analizira stanje na ugarskom dvoru u doba kada kralj Stjepan stari, te aktivno razmišlja o predaji vlasti svom nasljedniku Emeriku. Posebnu pozornost usmjeruje razdoblju nakon Emerikove tragične smrti u lovu, nakon čega započinje dugotrajno razdoblje dvorskih spletki oko osobe budućega kralja. Attila Zsoldos je također vrlo detaljno opisao posljednju fazu Stjepanova života, kao i samu smrt te veličanstvenu sahranu.

U prvom poglavlju cjeline *The Saint* (139.-159.), pod nazivom *The canonisation of Stephen* (141.-149.), autor vrlo detaljno opisuje gotovo polustoljetno razdoblje dinastičkih borbi na ugarskom dvoru, koje su započele u razdoblju tiranije Stjepanova nasljednika Petra, a okončane u doba Ladislava, točnije nakon kanonizacije kralja Stjepana. Opisujući dvorske spletki oko osobe koja će nastaviti Stjepanov okvir vladanja, autor je iznio mnoge rodbinske, vjerske kao i političke okolnosti koje su oblikovale događaje tog razdoblja. Također je vrlo precizno prenio legende vezane za Stjepanovu kanonizaciju, kao i pozadinu cijelog tog događaja koji je Ladislav iskoristio za jačanje svoje političke pozicije još u razdoblju kad je bio najjača osoba kraljevine, ali je kraljevsku titulu još uvijek nosio njegov suparnik Salomon.

U poglavlju pod nazivom *Stephen the ancestor* (149.-158.), autor se uz pomoć onodobnih kronika osvrće na važnost kulta kralja Stjepana u događajima koji su slijedili nakon njegove smrti. Ističe kako Stjepan nije prvi niti jedini europski vladar koji je beatificiran, no za razliku od ostalih koji su tu čast stekli mučeničkom smrću, Stjepan ju je jedini stekao vladarskim djelovanjem. Tako, opisujući stanje države u doba vladanja sljedećih vladara, autor ističe važnost koju je na stav naroda imao dojam kontinuiteta sa Stjepanom. Kako Stjepan nije imao direktnih nasljednika, ostali pretendenti koji su imali relativno podjednak legitimitet, smatrali su iznimno važnim posjedovati kraljevske insignije, a oni koji su uspjeli zavladati često su svoje propise temeljili na nekim Stjepanovim. Autor tako izdvaja primjer kralja Kolomana koji je mnoge zakone i propise temeljio na ranijim Stjepanovim te ih je smatrao temeljima svih svojih odluka; također drži kako je upravo Koloman u doba svoje vladavine išao najdalje u imitiranju Stjepana, te je upravo on uveo običaj da se mađarski vladari pokopaju kraj Stjepana u crkvi u Stolnom Biogradu (mađ. Székesfehérvár).

Knjiga Attila Zsoldosa, *The Legacy of Saint Stephen*, važan je doprinos u približavanju tematike vezane za osobu i djelo prvog ugarskoga kralja, Stjepana, široj publici uopće. Ipak, unatoč činjenici što se autor služio relevantnim izvorima prilikom sastavljanja knjige, nedostatak bilješki ne dopušta uvrstiti ju u kategoriju eminentne znanstvene publikacije. Bez obzira na tu činjenicu, knjiga će zasigurno poslužiti znanstvenicima i studentima povijesti kao vrijedan prilog proučavanju ove teme.

Goran Budeč

Hrvatsko-mađarski odnosi 1102.-1918. Zbornik radova, ur. Milan Kruhek, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2004., 334 str.

Zbornik radova *Hrvatsko-mađarski odnosi 1102.-1918.* rezultat je znanstvenog skupa održanog u povodu obilježavanja 900. obljetnice ulaska Hrvata i Mađara u jedinstvenu državno-pravnu zajednicu. Zbornik je koncipiran u četiri osnovne cjeline: «Srednjovjekovna personalna unija (1102.-1527.)» (19.-109.), «Zajedno na granici između dvaju velikih carstava (16.-18. st.)» (113.-198.), «Ideologije i politička pitanja (1790.-1868.)» (201.-259.) te «Hrvatsko-mađarski odnosi od nagodbe do rasula Monarhije (1868.-1918.)» (263.-334.). Tim cjelinama prethodi *Uvod* (9.-15.), u kojemu se donose pozdravni govori Ferenc Glatza i Mirka Valentića, tadašnjih ravnatelja Instituta za povijesne znanosti Mađarske akademije znanosti i umjetnosti odnosno Hrvatskog instituta za povijest, u kojima je posebno naglašena želja za nastavkom suradnje na znanstvenoistraživačkom radu međusobnih povijesnih veza i odnosa.

Prva cjelina zbornika sadrži radove koji se bave problematikom vezanom za razdoblje srednjega vijeka, a, u skladu s koncepcijom zbornika prva dva rada daju okvir cijeloj sekciji. Prvi je rad autora Attila Zsoldosa *Hrvatska i Slavonija u srednjovjekovnoj Ugarskoj kraljevini* (19.-26.), a autor obrađuje problematiku političke pripadnosti srednjovjekovne Hrvatske i Slavonije ugarskom kraljevstvu, u razdoblju od kraja 10. do 15. st. Slijedi mu rad Tomislava Raukara *Hrvatska u dinastičkoj zajednici s Ugarskom 1102.-1526. godine* (27.-36.), u kojemu se autor također bavi položajem Hrvatskoga kraljevstva u zajednici s Ugarskom te utjecajem